

// *Этычская мысл'*. – Выр.4. – М. : YF RAN, 2003. – 205 s.

8. Yl'yn Y. A. O sushchnosti pravosoznaniya / Yl'yn Y. A. (Sobr. soch v 10 t. / t.4). – М. : Russkaya knyha, 1994. – 498 s.

9. Abolyina T. H. Ystorycheskiye sud'by npravstvennosti: fylosofskiy analiz npravstvennoy kul'tury / T. H. Abolyina. – К.: Лыбыд', 1992. – 194 s.

10. Hunenkov D. V. Fenomen morali: sprobа strukturno-funktsional'nogo analizu / D. V. Hunenkov // Hileya: naukovyy visnyk. – К., 2010, N Vypusk 40. S.217-228.

11. Fol'varkova V.I. Pokaznyky ta rivni rozvytku moral'noyi svidomosti osobystosti / V.I. Fol'varova // Doshkil'na osvita, 2004. – # 3(5). – S. 45-48.

12. Fedoruk N.M. Moral' ta suspil'nyy prohres: Avtoref. dys... kand. filosof. nauk: 09.00.03 / Khark. un-t povitr. syl. – Кh., 2005. – 20 s.

13. Nadurak V. Transformatsiya moral'nykh tsinnostey ukrayyn's'koho suspil'stva: aktual'ni problemy // Visnyk Prykarpat's'koho universytetu. Filososf's'ki i psykholohichni nauky. – 2011. – Vypusk 14. – S. 128 – 134.

14. Sukhomlyns'kyu V. Problemy vykhovannya vsebichno rozvynenoyi osobystosti / V. O. Sukhomlyns'kyu // Sukhomlyns'kyu V. O. Vybrani tvory : v 5 t. – К. : Rad. shkola, 1976. – T.1. – S. 55–226.

15. Sukhomlyns'kyu V. O. Bat'kivs'ka pedahohika / V.O. Sukhomlyns'kyu // Sukhomlyns'kyu V. O. Vybrani tvory : v 5 t. – К. : Ridna shkola, 1977. – T. 5. – S. 411-414.

16. Mel'nychenko A.A. Metamorfozy suchasnoho vykhovannya v suspil'stvi, shcho transformuyet'sya: filososf's'kyu vymir // Mul'tyversum. Filososf's'kyu al'manakh. – К.: Tsentr dukhovnoyi kul'tury, 2006. – # 55. – S. 233-243.

17. Vlasjuk O.S. Stratehiyi rozvytku Ukrayiny: teoriya i praktyka / O.S. Vlasjuk – К.: NISD,2002. – 864 s.

Отрешко В. С., кандидат педагогических наук, доцент, докторант, Национальный педагогический университет им. М.П. Драгоманова (Украина, Київ), gileya.org.ua@gmail.com

Моральне самовизначення особистості

У статті досліджується моральне самовизначення особистості в умовах сучасного українського державотворення.

Ключові слова: мораль, моральність, структура моралі, моральні цінності.

Otreshko V. S., candidate of pedagogical sciences, associate professor, doctoral, National pedagogical university the name of M. P. Dragomanov (Ukraine, Kyiv), gileya.org.ua@gmail.com

Moral self-determination of personality

In the article moral self-determination of personality is investigated in the conditions of modern Ukrainian creation of the state.

Keywords: moral, morality, structure of moral, moral values.

* * *

УДК 168.522:316.26

Качмар О. В.

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецьких дисциплін початкової освіти, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника (Україна, Івано-Франківськ), Oleksandra75@mail.ru

ЕВРИСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕТОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ АГРЕСИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто концептуальні підходи до розуміння феномену агресії і агресивної поведінки в наукових дослідженнях першої половини ХХ століття. Виокремлено ключові положення щодо природи агресії в наукових розробках Зигмунда Фрейда та Конрада Лоренца та з'ясовано їх евристичне значення для сучасних суспільних реалій. Висвітлено багатомірність проявів агресивної поведінки в умовах соціокультурної та геополітичної нестабільності.

Ключові слова: етологічна концепція, агресія, агресивна поведінка, аутоагресія.

Феномен агресії завжди привертав до себе увагу суспільства. Тому й не випадково, що перші спроби проаналізувати це явище, зрозуміти його причини здійснювалися ще в донауковий період – у сфері релігії.

Релігійне тлумачення агресії людини від міфологічних вірувань первіснообщинних людей до сучасних світових релігій демонструє етапи культурно–історичної трансформації релігійних уявлень про агресію людини, від злих духів до спільноти богів, які постають як творці зла, до монотейстичного втілення сил зла і руйнувань. Агресивні прояви людини породжують “моральне зло”. Суттєву роль у регуляції життєдіяльності людини й обмежень різних проявів агресії відіграють соціальні табу. Вони захищають людину від аморальних дій.

Поява на початку ХХ століття двох потужних теоретико–методологічних напрямів – психоаналізу і біхевіоризму – зумовила два основні підходи до проблеми агресії: як до природженої властивості (вчення про “танатос” З.Фрейда) і як реакції на несприятливий зовнішній стимул (концепція “фрустрації – агресії” Д.Долларда і Н.Міллера).

Оскільки поняття “агресія” розглядається в контексті філософії, психології, біології, політології, права, то це дає можливість виділити в ній філософсько–антропологічні основи. Агресія виступає як характерна риса людської поведінки в цілому й аспект родової сутності людини.

Поняття агресії і агресивної міцно увійшли в свідомість людини. Соціальні кризові процеси, що відбуваються в сучасному суспільстві, негативно впливають на психологію людей, породжуючи тривожність і напруженість, озлобленість, жорстокість і насильство. Зростання агресивних тенденцій відображає одну з найгостріших соціальних проблем українського суспільства, де за останні місяці активізувався процес дегуманізації.

У науковій літературі накопичений великий обсяг даних про вивчення феномена агресії. Існує безліч підходів, спрямованих на пояснення причин агресивної поведінки (Р.Берон, К.Лоренц, Д.Річардсон, З.Фрейд, Е.Фромм). У даній статті ми розглянемо концепції, розроблені в двадцятому столітті і які вже стали класичними (З.Фрейд, К.Лоренц).

Мета статті – проаналізувати ключові положення етологічного підходу до феномена агресії та окреслити деякі актуальні проблеми, пов'язані з дегуманізацією суспільних відносин.

Вже на початку ХХ століття Уільям Мак–Дугалл у своїй роботі “Психологія: дослідження поведінки” писав: “Цілий спектр поведінки людини, включаючи ворожу та агресивну, перебуває під контролем 18 різних інстинктів” [10, р. 423]. Таке пояснення агресивної поведінки, яке виходить виключно з принципу її інстинктивної детермінації, можна оцінювати як однобічне та у деякому сенсі – поверхове. У подальшому концепція про вроджену – інстинктивну природу агресії була розширена та наповнена новим змістом. У цьому, з одного боку, є незаперечна заслуга психоаналізу в особі Зигмунда Фрейда, з іншого боку – етології в особі Конрада Лоренца [6].

Отже, Фрейд підтримав точку зору про вродженість агресії. Спочатку він інтерпретував агресію у її зв'язку з “принципом задоволення”. Агресія розглядалася ним як відповідь на перешкоди, які виникали на шляху до отримання задоволення, як спосіб розрядки лібідо. У подальшому Фрейд переглянув цю точку зору і скоро

відмовився від неї на користь “теорії подвійного інстинкту”. Паралельно з сексуальною або життєвою енергією – лібідозними потягами у безсвідомому – “еросом” Фрейд розкрив та описав ще одну могутню силу – деструктивний інстинкт смерті – “танатос”. Щоб позбутися цієї руйнівної енергії, людині потрібно знайти спосіб розрядитися. У цьому відношенні проводилися паралелі між сексуальною напругою та накопиченням агресивної енергії. Подібно до того, як статевий акт призводить до розрядження сексуальної енергії, таким же чином реалізація агресивних дій сприяє розслабленню внутрішньої напруженості, що виникла у результаті накопичення деструктивної енергії. Зазвичай агресивна енергія спрямовується на зовнішні об’єкти. Причому, це відбувається не тільки шляхом фізичних дій. Часом вона проявляється у вербалізаціях, входить у склад образів уяви тощо. Все це призводить до своєрідного самоочищення, “катарсису”, завдяки якому відбувається послаблення внутрішньої напруженості, розрядка деструктивної енергії. Тим не менш, бажання руйнувати повністю не зникає, деструктивна енергія накопичується знову і знову: періодичні розрядки чергуються з підвищенням напруженості. Згідно з поглядами З.Фрейда, психіка індивіда буде зруйнована, якщо енергія “танатоса” виявиться заблокованою та не знайде вихід по відношенню до якогось зовнішнього об’єкта. Саме звідси йде переконаність З.Фрейда про невідворотність людської агресивності [9]. Ця жорстка позиція З.Фрейда дала привід Берону та Річардсону підкреслити, що “погляди З.Фрейда на джерела і природу агресії досить песимістичні” [1, с. 33].

Сьогодні видається гостроактуальним висновок З.Фрейда про майбутнє людства. Він писав: “Питання про долю людського роду, очевидно, зводиться до того, чи вдасться, і якщо вдасться, то якою мірою, у ході культурного розвитку перебороти ті порушення процесу спільного буття, які призводять людину до агресії і самознищення”. Для сьогоденної України цей висновок можна витлумачити так: реалізація основних цінностей світської культури – свободи і справедливості – повинна супроводжуватися обов’язковим зростанням рівня правосвідомості народу, його поваги до закону і моральних норм. Чи вдасться це, поки що не відомо. Основний висновок психоаналітичної теорії: культура в міру її освоєння особистістю переорієнтує агресивність людини, спрямовану назовні, на неї саму, перетворюючи в саморегулятор поведінки.

З іншого боку, “агресивність за своєю суттю є не реакцією на подразнення, а є деяким постійно присутнім в організмі дуже рухливим імпульсом, який зумовлений самою конструкцією людської істоти” [8, с. 264]. Складна економічна і політична ситуація, яка склалася останнім часом у світі, є сприятливим ґрунтом для росту такого імпульсу. Загнана в кут людина, з кожним днем стає жорстокішою до оточення. Дрібні зриви на членах сім’ї поступово замінюються глобальними за масштабами расовими і національними конфліктами. Агресія породжує агресію, і розірвати це коло з кожним днем стає щораз складнішим завданням.

Початок етологічного підходу до розуміння агресії і агресивності людини було покладено в працях

К.Лоренца [4; 5]. Відзначаючи, що термін “агресія” надзвичайно часто вживається в самому широкому контексті, К.Лоренц писав, що “для обивателя поняття агресії пов’язане з найрізноманітнішими явищами повсякденного життя, починаючи від бійки півнів і собак, хлоп’ячих бійок і т.д. і закінчуючи зрештою війною і атомною бомбою” [4, с. 221]. У теорії К.Лоренца агресія людини уподібнюється агресії тварин і пояснюється чисто біологічно – як засіб вижити в боротьбі з іншими істотами, як засіб захисту і утвердження себе, свого життя через знищення або перемогу над суперником.

Етологічний підхід виходить з біологізаторського трактування агресії як особливого вродженого інстинкту і, по суті, являє собою модернізовану форму соціального дарвінізму [3].

У рамках етологічного підходу агресія розглядається як доцільний інстинкт, вироблений і закріплений в процесі еволюції. К.Лоренц стверджував, що існує зв’язок між “природною історією агресії”, яка описує потяг до боротьби у тварини, потяг, спрямований проти своїх родичів, і “агресіями в історії людства”. Більше того, він ясно висловився на користь біогенетичної природи агресивності людини, заявляючи, що “згубний за своїми розмірами агресивний інстинкт, який як погане спадщина і донині сидить у нас, у людей в крові” було пронесено через багато тисячоліть як результат генетичної селекції.

Агресія, за К.Лоренцом, є інстинктом не смерті (як, наприклад, у З.Фрейда), а збереження життя і виду, і тому, таким же інстинктом, як і всі інші. Дискутуючи з приводу вчення З.Фрейда про інстинкти, К.Лоренц пише: “Агресія, прояви якої часто ототожнюються з проявами “інстинкту смерті”, – це такий же інстинкт, як і всі інші, і в природних умовах так само, як і вони, служить збереження виду і свого життя” [4, с. 5].

Згідно з Лоренцом, агресія і статевий інстинкт не тільки не протистоять один одному, а, навпаки, виступають феноменами одного порядку, мають спільну природу й походження. Ці висновки виходять з його концепції *вродженої людської агресивності*.

Відповідно до цієї концепції, агресія є одним із головних інстинктів, завдяки якому забезпечується не тільки виживання, але й прогресивний розвиток усіх тваринних видів, у тому числі й людини. Таке положення базується на принципово іншому трактуванні сутності і форм вияву агресії, ніж та, що є в науковій літературі. Лоренц, на відміну від прийнятої думки, не пов’язує агресію з насильством або вбивством. Навіть боротьба між хижакком та його жертвою, на його думку, “взагалі не є боротьбою в справжньому сенсі цього слова” [4, с. 32].

Справжня сутність агресії, за Лоренцом, полягає у внутрішньовидовій конкуренції за оволодіння природними ресурсами, що є вкрай потрібними для виживання. Тварини з високим рівнем агресивності, до яких належать, як правило, статевозрілі – тобто найбільш розвинуті у фізичному та психічному розумінні, мають перевагу в задоволенні своїх основних потреб, передусім харчового та статевого інстинктів. Внаслідок цього в них є більше шансів, порівняно з іншими тваринами, на самозбереження й відтворення. А це є дуже “корисним” для прогресивної еволюції видів

у цілому, оскільки з'являються нащадки з найбільш позитивним набором генів, потрібних для виживання. Характеризуючи сутність і роль агресії в загальній еволюції видів, Лоренц підкреслює, що “формулу Дарвіна “боротьба за існування”... помилково залічують, як правило, до боротьби між різними видами. Насправді “боротьба”, про яку йшлося у Дарвіна і яка рухає еволюцію, – це, передусім, конкуренція між найближчими родичами” [4, с. 30].

Найбільш характерне відображення така конкуренція дістала у вищих видів, що провадять спільний спосіб життя. Тут вона набирає форми своєрідної ієрархії, яка, на думку Лоренца, виступає “принципом організації, без якого, мабуть, не може розвинути впорядковане життя вищих тварин...” [4, с. 51].

У таких спільнотах кожна тварина, залежно від рівня своєї агресивності, посідає строго визначене місце, відповідно до якого вона має доступ до природних ресурсів. Найбільші переваги в цьому плані має вождь спільноти. Йому належить першочергове “право” на задоволення харчового і статевого інстинктів, зокрема, як засвідчують численні приклади з життя тварин, запліднення всіх самок, що входять до спільноти.

На думку К.Лоренца, людина агресивна, тому що походить від приматів. Оскільки останні є травоядними тваринами, то у них абсолютно відсутній властивий хижакам “інстинкт вбивці”. У хижаків для збереження виду повинен був в результаті еволюції виникнути механізм, гальмуючий внутрішньовидову агресію, тому що “інстинкт вбивці”, спрямований на собі подібних призвів би до повного вимирання виду. У гомінідів ж необхідності в такому механізмі не було (природа не могла передбачити, що в руках “голої мавпи з'явиться смертоносна зброя” [5].

К.Лоренц вважає, що порівняння людини з твариною “не здається настільки образливим, якщо розглянути різке невміння людини керувати своєю поведінкою по відношенню до представників свого ж біологічного виду”, і що в цьому відношенні людина “не зробила ні найменшого прогресу в справі оволодіння самою собою”. К.Лоренц повний песимізму відносно сили здорового глузду і почуття відповідальності сучасної людини: “Маючи в руках атомні бомби, а в центральній нервовій системі – ендогенні агресивні інстинкти запальної мавпи, сучасне людство ґрунтовно втратило свою рівновагу” [5, с. 109].

К.Лоренц, як і З.Фрейд, вважає, що людині не дано впоратися зі своєю агресивністю, вона може тільки направити її в потрібне русло. К.Лоренц пише, що “в душі інстинкт агресії – спадщина людиноподібних предків, з яким розум не може впоратися”, головна небезпека інстинкту полягає в його спонтанності [5, с. 39].

За К.Лоренцем, людина має особливий енергетичний потенціал поведінки, який накопичується у ній у процесі життєдіяльності. Ймовірність виникнення та інтенсивність прояву агресивної поведінки залежать від реальної сили такого енергетичного потенціалу. Для вираження агресії потрібен зовнішній стимул: поява такого стимулу, згідно з К.Лоренцем, негайно викликає нестримане виверження агресії. Він порівнює це з постійно киплячим котлом, де пара, що утворюється,

шукає собі вихід назовні. Якщо на шляху до виходу пари виникає перешкода, то вона з силою відштовхує її. Причому, на відміну від фрейдівської точки зору, К.Лоренц вважав можливим зменшення агресії. Зокрема, для того щоб контролювати та пом'якшити агресію, Лоренц пропонував надати розрядці агресії соціально прийнятну спрямованість [2].

На думку вченого, агресія лежить в основі багатьох явищ повсякденної дійсності, які, на перший погляд, ніяк не можуть бути пов'язані з цим, здавалося б, деструктивним елементом людської психіки. Це стосується навіть таких інтимних почуттів, як дружба, любов, патріотизм та ін. Так, дослідник зазначає, що невідомо, “наскільки важливими є акти поведінки людини, у яких агресія займає вагоме місце як мотивуючий фактор; не знаємо, скільки їх усього. Я підозрюю, що дуже багато. Усяке “починання”, у первинному й широкому розумінні слова; самоповага, без якої... зникло б усе, що людина робить з ранку до вечора, починаючи зі щоденного гоління і закінчуючи найвищими досягненнями в культурі й науці; все, що якимось пов'язане з честолюбством, з прагненням стану і багато–багато іншого, такою ж мірою необхідного, – все це було б, напевне, втрачено із зникненням агресивних потягів із життя людей” [4, с. 259].

Внутрішньовидова агресія на мільйони років старша особистої дружби і любові. Протягом довгих епох історії Землі безсумнівно з'являлися надзвичайно люті й агресивні тварини. Майже всі рептилії, яких ми знаємо сьогодні, саме такі, і важко припустити, що в давнину це було інакше. Однак особистий союз ми знаємо тільки у костистих риб, у птахів і у ссавців, тобто у груп, жодна з яких не відома до пізнього мезозою. Так що внутрішньовидової агресії без її противника – любові буває скільки завгодно, але любові без агресії не буває. “Механізмом поведінки, який необхідно чітко, як особливе поняття, відокремлювати від внутрішньовидової агресії, є ненависть – потворна молодша сестра великої любові. На відміну від звичайної агресії, вона спрямована на індивіда, в точності як і любов, і, мабуть, любов є передумовою її наявності: по–справжньому ненавидіти можна, напевно, лише те, що колись любив і все ще любиш, хоч і заперечуєш це” [4, с. 260–261].

Це твердження набуває особливої актуальності в умовах наростання багаторівневого громадянського конфлікту в сучасних умовах державотворення. В наш час відбувається наростання особистісної і ситуативної тривожності особистості, зумовлене складним переплетінням біологічних і соціокультурних факторів. Ця характерологічна особливість особистості формується на ранніх етапах онтогенезу, за несприятливих умов подальшого розвитку визначає агресивно–вороже ставлення особистості до зовнішнього світу, яке втілюється в конкретних формах агресії. Характерною особливістю особи з агресивною спрямованістю є те, що вона сприймає світ як ворожий, навіть якщо насправді він таким для неї не є, і проявляє агресивність, “захищаючи” ті чи інші сфери свого існування. Предметний і смисловий рівні мотивації агресивної поведінки, які задовольняють як усвідомлені потреби людини, так і неусвідомлені, в діапазоні від матеріальних і біологічних до соціальних і духовних. Ці

рівні мотивації поведінки людини можна розглядати стосовно будь-якого акту агресії людини.

У період нестабільності моральні цінності колишнього суспільства втрачають своє значення, а нові моральні поняття не встигають увійти в людську свідомість. У таких випадках виникає явище морального занепаду. У своїй повсякденності люди турбуються про своє виживання як суб'єкта певного соціуму, так і біологічної істоти. Для досягнення цих цілей, відповідно до законів соціально-історичного наслідування і спадкоємності, люди вибирають найбільш ефективні, перевірені на досвіді поколінь способи поведінки [7].

Такі особливості повсякденного життя, як рецептурність і стандартність, проявляються в засвоєнні людиною “стереотипів поведінки”, в тому числі й агресивної. Також беруться “на віру” різні загальноприйняті в суспільстві моральні поняття, соціокультурні норми і цінності, які визначають у майбутньому вибір особистістю конкретних культурно-антропологічних форм агресії. В сімейних взаємовідносинах люди нашоухуються на прояви агресії, що віддзеркалює специфіку різних соціокультурних макросистем: “я і люди”, “я і партія”, “я і суспільство”, “я і матеріальний світ”. Агресія людини проявляється в контексті міжособистісних відносин, пронизуючи всі сфери діяльності людини в сім'ї. Конфлікти пронизують всю сферу міжособистісних відносин протягом всього існування сім'ї. Деструктивні конфлікти дестабілізують взаємовідносини людей, сприяють збільшенню агресії. Продуктивні конфлікти, в результаті яких формується нова позиція, яка влаштовує всіх учасників конфлікту, тим самим зменшують прояви агресії людей в суспільстві. На агресію в сімейних відносинах впливають фактори як суб'єктивного, так і об'єктивного характеру. Суб'єктивними факторами є ступінь вираженості особистої агресивності, соціально-психологічні і моральні якості особистості. Об'єктивні фактори відбивають особливості соціального оточення людини. Серед соціальних факторів найбільш важливе значення мають культурно-історичні особливості суспільства. Нестабільність суспільства останніх десятиліть, пов'язана з безробіттям і його негативними впливами на соціально-психологічний стан особистості, потягла за собою агресію в найрізноманітніших формах.

У контексті соціокультурних умов нестабільності в суспільстві актуальною стає проблема аутоагресії. До різновидів форм аутоагресії належить достатньо широкий діапазон явищ – від самогубства до нездорового способу життя в цілому. За основу такого об'єднання різних явищ в єдиний вид агресії (аутоагресію) взята деструктивна сутність цих явищ – руйнування фізичної, психологічної, соціальної, духовної складової людської природи, незалежно від того, чи відбувається руйнування одночасно всіх або поступово одного (декількох) із компонентів. В основі аутоагресії людини лежить світогляд особистості, який включає в себе цілий комплекс відносин людини з навколишнім світом. Розбалансованість даної системи при дуже низькому рівні агресивності індивіда призводить до різних форм аутоагресії. Слід відзначити,

що для сучасного суспільства все більш актуальною стає проблема пролонгованих форм аутоагресії, до яких належать алкоголізм, наркоманія, проституція, відмова від профілактичної та лікувальної медичної допомоги, нездоровий спосіб життя [7].

Таким чином, аналіз феномена агресії дозволяє зробити *висновок* про те, що у рамках етологічного підходу агресія розглядається як доцільний інстинкт, вироблений і закріплений в процесі еволюції. Агресія людини має в своїй основі специфічне поєднання біологічних та соціальних детермінант і є одним із головних інстинктів, завдяки якому забезпечується не тільки виживання, але й прогресивний розвиток усіх тваринних видів, у тому числі й людини.

Список використаних джерел

1. Бэррон Р. Агрессия / Р.Бэррон, Д.Ричардсон. – Спб.: Питер, 2001. – 352 с.
2. Данилюк А.П. Проблема агресії у філософії життя Ніцше, Лоренса і Фрейда / А.П. Данилюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Danyluk.htm.
3. Коломієць О. Агресивність особистості: етологічний і екзистенційний контекст / О.Коломієць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ird.npu.edu.ua/files/kolomiec.pdf>.
4. Лоренц К. Агрессия (так называемое “зло”): Пер. с нем. / К.Лоренц. – М.: Издательская группа “Прогресс”; “Универс”, 1994. – 272 с.
5. Лоренц К. Так называемое зло / А.И. Федоров (пер.) / К.Лоренц. – М.: Культурная революция, 2008. – 616 с.
6. Моисеева Е.Е. Историко-психологический анализ феномена агрессии / Е.Е. Моисеева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN.
7. Рибалка В.Г. Агресія як деструкція соціальних відносин / В.Г. Рибалка, Л.М. Газнюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2022/1/Ribalka.pdf>.
8. Фрейд З. Групповая психология и анализ “Я” / З.Фрейд. – М.: Мысль, 1990. – 264 с.
9. Фромм Э. Величие и ограниченность теории Фрейда / Э.Фромм. – М.: АСТ, 2000. – 448 с.
10. McDougall W. Psychology: Study of Behavior / W.McDougall. – L., 1952.

References

1. Beron R. Agressia / R.Beron, D.Richardson. – Spb.: Piter, 2001. – 352 s.
2. Danyliuk A.P. Problema agresii u filosofii zhyttia Nitssze, Lorentsa i Freida / A.P. Danyliuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_43/Danyluk.htm.
3. Kolomiets' O. Agresyvnist osobystosti: etologichni i ekzystentsiyni kontekst / O.Kolomiets' [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ird.npu.edu.ua/files/kolomiec.pdf>.
4. Lorents K. Agressia (tak nazyvaemoe “zlo”): Per. s nem. / K.Lorents. – M.: Izdatels'kaia gruppya “Progress”; “Univers”, 1994. – 272 s.
5. Lorents K. Tak nazyvaemoe “zlo” / A.I. Fedorov (per.) / K.Lorents. – M.: Kul'turnaia revoliutsia, 2008. – 616 s.
6. Moisieieva E.E. Istoriko-psychologicheskyy analiz fenomena agressii / E.E. Moisieieva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN.
7. Rybalka V.G. Agressia iak destruktisia sotsial'nyh vidnosyn / V.G. Rybalka, L.M. Gazniuk [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dspace.npu.edu.ua/bitstream/123456789/2022/1/Ribalka.pdf>.
8. Freid Z. Gruppovaia psychologia i analiz “Ja” / Z.Freid. – M.: Mysl', 1990. – 264 s.
9. Fromm E. Velichie i ogranichenost' teorii Freida / E.Fromm. – M.: AST, 2000. – 448 s.
10. McDougall W. Psychology: Study of Behavior / W.McDougall. – L., 1952.

Kachmar O. V., Ph.D. in pedagogy, associate professor, assistant professor of arts disciplines of elementary education at Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine, Ivano-Frankivsk), Oleksandra75@mail.ru

Heuristic potential of ethological conception of aggressiveness of personality

Conceptual approaches to understanding the phenomenon of aggression and aggressive behavior in research first half of the twentieth century. Author determined the key points about the nature of aggression in scientific research Sigmund Freud and Konrad Lorenz and found their heuristic value for today's social realities. Multidimensionality deals manifestations of aggressive behavior in terms of socio-cultural and geopolitical instability.

Keywords: ethological conception, aggression, aggressive behavior, autoaggression.

Качмар А. В., кандидат педагогических наук, доцент, доцент кафедры искусствоведческих дисциплин начального образования, Прикарпатский национальный университет им. В. Стефаника (Украина, Ивано-Франковск), Oleksandra75@mail.ru

Эвристический потенциал етологической концепции агрессивности личности

Рассмотрены концептуальные подходы к пониманию феномена агрессии и агрессивного поведения в научных исследованиях первой половины XX века. Выделены ключевые положения относительно природы агрессии в научных разработках Зигмунда Фрейда и Конрада Лоренца и выяснено их эвристическое значение для современных общественных реалий. Освещены многомерность проявлений агрессивного поведения в условиях социокультурной и геополитической нестабильности.

Ключевые слова: этологическая концепция, агрессия, агрессивное поведение, аутоагрессия.

* * *

УДК 130.2

Щербина М. М.
кандидат философских наук, доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин, Харьковский национальный университет внутренних дел (Украина, Харьков), shcherbina@yandex.ru

МИФ И ИНТЕРНЕТ: МИФОЛОГИЧЕСКИЙ И ЭКРАННЫЙ КУЛЬТУРНЫЙ КОД

Выявлено сходство мифа и экранной культуры, проявляющееся в наличии мифологических элементов в построении гипертекста, в размытении грани между словом и образом, когда операции со знаками заменяют действия в реальной жизни, что схоже с верой в совпадение между образом мира и реальным миром внутри первобытного синкретизма, в безоговорочном доверии к содержанию экранной культуры и в мифологизированных неразрывных тандемах автор/произведение. Такое сходство, не смотря на существующие различия, можно считать проявлением существенного внутреннего подобия. Можно сделать вывод о том, что экранная культура занимает место мифа как среды между внешним и внутренним миром человека.

Ключевые слова: миф, символ, синкретизм, экранный культурный код, мифологический культурный код.

(статья друкується мовою оригіналу)

Общеизвестно, что в последние десятилетия новейшие информационные технологии проникли во все сферы жизни общества, глубоко вплелись в самую ткань повседневности. А контекст повседневности продолжает содержать довольно большую долю мифологических компонентов. Анализ мифа как феномена культуры давно и прочно представляет огромный интерес для профессионалов в различных областях гуманитарного знания. Подходы к исследованию мифа принципиально различны. Мы можем вспомнить ритуалистов – от Дж.Фрезера до А.Веселовского, представителей социологического подхода и, прежде всего, Л.Леви-Брюля, структуралистов (К.Леви-Стросса, Р.Барта, Ю.Кристеви и др.), символистов, фольклористов и литературоведов, психологическую школу (К.-Г. Юнг и последователи) и

многих других, а также исследователей, объясняющих миф как целостное явление изнутри самого мифа – А.Лосева и М.Элиаде. Однако же работ, связывающих миф и экранную культуру, довольно мало, и большинство их говорит о мифе как способе воздействия на зрителя/пассивного деятеля (П.В. Огурчиков), или же как о реальности, подчиняющей человеческое сознание (А.Н. Гулимова). Соответственно, нам представляется важным проследить взаимосвязь, сходство и различия мифологического и экранного культурного кода, исходя из понимания мифа как целостного мировоззрения, проявляющего себя как живая личностная эмоциональная действительность, выраженная символическим (архетипическим в юнговском понимании) языком, базирующаяся на вечно повторяющейся сакральной истории первотворения, порождающей определенные образцы, парадигмальные схемы восприятия и поведения. В данной статье мы рассмотрим мифологический и экранный культурный коды на примере Всемирной Паутины.

Говоря о мифе и Интернете, мы можем выделить три аспекта их “соотношения”. Во-первых, Интернет предстает как один из мифов современности. Ему приписываются как сoterиологические, так и резко негативные свойства. Стереотипные мнения о Всемирной Паутине крайне разнообразны: олицетворение новейших западных технологий, символ прогресса и одновременно западной культуры, среда, полная компромата и порнографии, “виртуальный сливной бачок”, сфера высказываний различного рода экстремистов, среда для развлечения подростков, недостойная внимания серьезных людей, бессмысленная трата денег (этот стереотип связан с одной стороны, с реальной деятельностью киберсквоттеров – то есть тех, кто спекулирует доменными именами, с другой – с множеством некачественно выполненных, плохо обновляющихся корпоративных сайтов, созданных исключительно из необходимости интернет-присутствия) [5]. Во-вторых, с помощью информационных технологий создается иное ценностно-смысловое пространство – то, что современные исследователи называют экранной культурой (т.е. культурой кино-, теле- и компьютерного экрана), которая характеризуется созданием вторичной реальности, релятивизмом, мозаичностью, эклектичностью и некритично воспринимаемыми визуальными примерами. Ее культурный код, в отличие от книжного типа культурного кода, имеет принципиально нелинейный характер. Но в то же время в нем можно найти нечто, весьма напоминающее своеобразно воспроизводящиеся некоторые существенные черты кода мифологического (дописьменного)*. Абстрагируясь от первых двух аспектов проблемы, сопоставим экранный и мифологический культурные коды. Перечислим моменты сходства.

Первый: наличие мифологических элементов в построении гипертекста, то есть символический статус знаков, способ соединения знаков аддитивным путем

* Типология культурных кодов – т.е. способов трансляции исторического опыта: дописьменный – книжный – экранный – принадлежит Г.М. Маклюэну [9].